

- Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Gazsó Ferenc: A társadalmi szerkezet változása és az oktatási rendszer.* Új Pedagógiai Szemle, 1994.2.sz., 68-69.p.
- Gereben Ferenc – Nagy Attila: Nemi szerepek és olvasási szokások.* Kultúra és Közösség, 1984.3.sz., 7-22.p.
- Isohookana-Asunma, Tytti: Kulttuuriministerin kirjasto – linjaus.* Kirjastolehti, 1993. 4. 94-95.p.
- Kulpa, Liselotte: Read in School – but also outside School!* The Danish National Institute for Educational Research, Copenhagen, 1993.
- Lundberg, Ingvar – Linnakyla, Pirjo: Teaching reading around the world.* The International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Hamburg, 1993.
- Nagy Attila: A magyar olvasókról – nemzetközi mércével.* A 14 és 17 éves tanulók példája. Könyv – Könyvtár – Könyvtáros, 1993.3.sz.
- Nagy Attila: Gyermekek, fiatalok és az irodalom.* A tegnaptól a holnaputánba. *Az olvasás anatómiája* (Szociológiai tanulmányok). Szerk.: Hajdú Ráfis Gábor és Kamarás István.
- Nagy Attila: Olvasási szokások és nemzeti azonosságtudat. Középiskolások hármastükörben.* Kortárs, 1992.8.sz., 109.p.
- Pstlethwaite, T. Neville – Ross, Kenneth N.: Effective schools in reading Implications for educational planners.* The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, Hamburg, 1992.
- Téchy Tünde: Finn könyvtárakban.* Könyvtári Híradó, 1991.12.sz., 11-12.p.

NAGY ATTILA

Könyvtárpedagógia a helyi tantervben

A könyvtárhasználati követelményrendszer tervezésének szempontjai

A NAT életbeléptetését (kihirdetését) követően, az iskoláknak maximálisan három év türelmi időt hagyva, el kell készíteniük vagy adaptálniuk helyi tantervüket, pedagógiai programjukat. A helyi tanterv tulajdonképpen az iskola globális pedagógiai programjába illeszkedik, amely magába foglalja és szintetizálja az adott intézmény profilját, fejlesztési koncepcióját, tantárgyi struktúráját, a közvetített műveltségterületeket, tanórai és tanórán kívüli tevékenységeket, önművelési alternatívákat, továbbá óra- és időterveket, valamint a felhasznált taneszközöket.

Először mindig az iskola globális pedagógiai programját kell elkészíteni, majd ebbe ágyazva jelennek meg az egyes műveltségterületek (tantárgyak) – ezen belül a könyvtárpedagógia – tematikai egységei. Az önkormányzat az iskolavezetés és a tantestület által közösen egyeztetett (elfogadott) pedagógiai alternatívára épül az alapvizsga követelményrendszere. Éppen ezért minden iskolának – jól felfogott érdekből – újra kell gondolnia tanítási programját, a tanulóknak közvetített műveltséganyagot és a választott iskolaszervezethez, nevelési-oktatási koncepcióhoz igazodó hatékony fejlesztési stratégiát kell kialakítania. A könyvtárpedagógia helyi terve a NAT könyvtári követelményrendszerére épül, de nem azonos vele, maximálisan figyelembe veszi az adott intézmény speciális (helyi) sajátosságait és adottságait, melynek megítélése mindig az adott közoktatási környezetben lehetséges.

Mind a globális, mind az egyes műveltségterületek – ezen belül a könyvtárpedagógia – tervét az iskola vezetése és a tantestület lehetőleg közösen készítsék el, vagy – ha erre nincsenek kellően felkészülve – kész koncepciót adaptáljanak. Az utóbbi esetben is

nagyon fontos a helyi sajátságokhoz való igazítás. Ugyanis a helyi (egyedi) adottságok nagymértékben meghatározzák mind a könyvtárban (forrásközpontban) dolgozók tevékenységét, mind a tanulóktól elvárható könyvtárinformatikai követelményeket.

Az iskolavezetés előkészítő, tényfeltáró feladatai

Az iskolavezetés konkrétan vizsgálja meg a következőket:

- A könyvtárpedagógiai program helyi tervezete tükrözi-e a fenntartó, az iskola és a társadalmi környezet elvárásait?
- Illeszkedik-e a program az adott település (vagy körzet) hagyományaihoz, jellegéhez, arculatához?
- Milyen önművelési igényeket fogalmaz meg a civil szféra?
- Milyen az iskola infrastrukturális kondíciója és a pedagógusközösség szakmai színvonala?
- A választott pedagógiai programot – könyvtárpedagógiai stratégiát – spontán elfogadja, vagy azonosul is vele a tantestület?
- Milyen a tanulóközösség összetétele (elit, leszakadó)?
- Hogyan prognosztizálható a tanulók pályairányultsága?
- A közoktatási törvényben megfogalmazott – iskolai könyvtárra vonatkozó – elvárások (személyi, tárgyi, működési feltételek) milyen szinten biztosítottak az adott iskolában?
- Adottak-e a NAT könyvtár informatikai követelményrendszer eredményes megvalósításának alapfeltételei?

Nevezetesen:- hatékony forrásközpont, számítógépes adatbázis;

- megfelelő médiatári belső információtechnikai (technológiai) színvonal (differenciált szolgáltatás, széleskörű tájékozódás, információkhoz való gyors hozzájutás);
- a tanulóközösség tanulási-önművelési kultúrájának színvonala;
- a tömegmédiák könyvtárban való használatának (szolgáltatásának) lehetősége;
- az iskolai könyvtáros-tanár szakmai felkészültsége, és az egyes műveltségterületeken tevékenykedő (szaktárgyakat tanító) pedagógusok könyvtárinformatikai ismeretei;
- könyvtárhasználatra épülő szakórák, foglalkozások (szakköri, napközis, tehetség-gondozó stb.) rendszere;
- iskolai irattár (könyvtár) rendezett „kutatható állapota”;
- iskolai kreatív szakkörök (iskolarádió, -újság szerkesztése film, video stb.).

A könyvtárostánár feladatainak tervezése

A jó könyvtár az iskolai műhelymunka nélkülözhetetlen része, ami egyúttal azt is feltételezi, hogy a könyvtáros a tantárgyközi tanítás és nevelés egyik centrális gondozója, aki szervezi, összefogja, koordinálja a médiatári eszköztárra épülő pedagógiai, fejlesztő, önművelő tevékenységet. Az iskolavezetéssel közösen kialakítja az adott intézmény könyvtárpedagógiai stratégiáját. Felelős az iskolavezetés, a tantestület és a könyvtáros hatékony együttműködéséért, továbbá a NAT könyvtárhasználati követelményrendszerének eredményes megvalósításáért. A könyvtárpedagógia eredményes művelésének nem lehet más célja, mint az az alapvető elvárás, hogy minden iskolában valósuljon meg egy tervszerűen felépített gyakorlatközeli könyvtárhasználat és erre való nevelés, mert csak a közös együttműködés eredményezheti egy hatékony könyvtári eszköztárra, információsbázisra felépülő pedagógiai-módszertani kultúra kialakulását.

A szaktanárok tevékenységének koordinálása

A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása és a tanulási-önművelési kultúra fejlesztése tantárgyközi feladat, tehát az egész tantestület közös ügye munkaszereptől

függetlenül. Ezért a helyi könyvtárpedagógiai program kidolgozásába be kell vonni a szaktanárokat is. Éppen ezért ösztönözni kell a tantestület minden tagját a könyvtár adta tanulási-önművelési alternatívák rendszeres igénybevételére. Ők a felelősek azért, hogy szaktárgyuk műveltséganyagába beépüljenek a médiatári információszerzés különböző csatornái. Legyen jelen (tervezzék meg!) mindennapi pedagógiai munkájukban a könyvtári eszköztárra épülő forrás alapú tanítás-tanulás és kutatómunka igénye. Alapozzák meg tanulóikban a gyorsan alkalmazkodni képes, rugalmas önművelési attitűdöt. A könyvtárhasználati kultúra emelése, a tanulási-önművelési szokások fejlesztése csak akkor lehet eredményes, ha az iskola valamennyi pedagógusa egy közösen vállalt könyvtárpedagógiai program keretében végzi feladatát.

A tanítás-tanulás (könyvtári ismeretszerzés) feltételeinek tervezése

Lehetőség szerint mindig könyvtári környezetben történjen a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek és gyakorlatok tanítása. Ellenkező esetben a hatékonyság erősen kétséges. Fontos a könyvtáros-tanárral való rendszeres konzultáció, időpont egyeztetés, a szervezési kérdések megbeszélése, vagyis a különböző könyvtári foglalkozások (szakórák, napközis, tehetséggondozó stb.) gondos előkészítése. Alapvető követelmény, hogy minden tanulónak legyen helye és tudjon jegyzetelni a könyvtár ún. tanuló-kutató övezetében. Az eredményes és hatékony médiatári önművelés egyik alapfeltétele, hogy megfelelő minőségű és mennyiségű dokumentum (könyv, folyóirat, audiovizuális ismerethordozó) álljon a tanulók rendelkezésére az egyéni és differenciált csoportfoglalkozásokon. Korszerű demonstrációs eszközök, oktatócsomagok, nyomtatott taneszközök, tanulási segédletek és oktatástechnikai apparátus segítse a tanulási folyamatot. Fontos didaktikai követelmény, hogy lehetőleg mindig olyan dokumentumot (okat) adjunk a foglalkozásokon a tanulók kezébe, melyek az életkori sajátosságaiknak legjobban megfelelnek, és előzőleg már volt alkalmuk közelebbről tanulmányozni. A könyvtáros-tanár az osztályfőnökökkel közösen szervezi a könyvtári eszköztárra épülő tanulási-önművelési folyamatot, a szaktanárok pedig fontos láncszemei a gyakorlati megvalósításnak.

Az egyénhez igazodó tanulásirányítás normáinak tervezése

A tanulásirányítás tervezésekor mindig pedagógiai folyamatban és tanulóban kell gondolkodni. Alapvető követelmény, hogy a pedagógus könyvtári feladatokat, gyakorlatokat kiválasztó munka(óra)szervező tevékenysége mindig a tanuló aktuális teljesítményéhez igazodjon. A választott feladatok és munkaformák kellően motiváltak legyenek, a felfedezés, rátalálás, önkifejezés élményével hassanak, és elégítsék ki a tanulók eltérő érdeklődését. Minden – a könyvtári ismeretszerzést – zavaró tényezőt ki kell szűrni (pl. nincsen elég könyv, szűk a hely, a tanulók nem férnek a polcokhoz). A hatékonyság érdekében a könyvtári foglalkozásokon is alkalmazzuk a tanulás-szervezés különböző munkaformáit (frontális, differenciált, csoport, egyéni). Külön tervezzük meg a közvetlenül irányított könyvtári tevékenységeket és az egyénre szabott önálló tanulói tevékenységeket. Olyan feladatokat adjunk, amelyek segítik az ún. tanulásdiagnosztikai gondolkodásmód kialakítását. Tudatosítsuk a tanulóknál, hogy a különböző tanórákon megismert műveltség-tartalmakat ki lehet bővíteni, meg lehet szilárdítani a szélesebb alapokon nyugvó könyvtári ismeretekkel. Amikor a tanulók konkrétan megismerkednek a különböző dokumentumokkal (könyvek, képek, folyóiratok, audiovizuális ismerethordozók), azokat mindig adjuk a kezükbe, lapozzák át, tanulmányozzák őket, olvassák le a legfontosabb adatokat, tájékozódjanak tartalmukról, műfajukról, nézzék meg az illusztrációkat, ábrákat. A könyvtári gyűjtőmunkánál hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy minden esetben közölni kell a felhasznált forrás(ok) legfontosabb adatait (szerző, cím, impresszum). A feladatadás mindig érthető, világos és egyértelmű legyen. A tanulók rendszeresen gyakorolják a könyv- és sajtóolvasást, működjön a tanulói önellenőrzés és a hibatudat. A könyvtári gyakorlatokat értékeljük (személyenként és csoportonként) folyamatosan és az egyes isko-

laszakaszok végén összegezõ formában. A gyengébb tanulókat segítsük, biztassuk, a jobbakat hatékonyan ösztönözzük még jobb teljesítmény elérésére. Neveljük rá a tanulókat arra, hogy különbözõ ajánlójegyzékek és az elektronikus média útján rendszeresen tájékozódjanak a könyv- és médiapiac újdonságairól. A tanulásirányítás normáit úgy kell szerveznünk, hogy alakuljon ki a tanulóknál a különbözõ információhordozók rendszeres használatának igénye.

A különbözõ tanulótípusokhoz igazodó humánus bánásmód „tervezése”

Az iskolai könyvtárba érkező tanulók, tanulócsoportok összetétele merőben eltérő, és nagyfokú differenciáltság jellemzi az egyes tanulók könyvhöz, olvasáshoz, könyvtárhoz való viszonyulását. E pedagógiaileg közel sem elhanyagolható tényezőt a tervezésnél maximálisan tolerálni kell a könyvtárosnak és a tanárnak egyaránt. Ezért nagyon fontos a – különösen az első – könyvtárlátogatás(ok) gondos előkészítése. Legyen előzetes ismeretünk (pedagógiai diagnosztika) a tanulók könyvhöz, olvasáshoz való viszonyulásától (pozitív, közömbös, negatív attitűdjéről). A tervezésnél vegyük figyelembe a szülői ház – a tanulók otthonról hozott – könyvkultúráját. (Egyáltalán van-e ilyen?) Alapvető pedagógiai cél, hogy minden tanulóban alakuljon ki az olvasás, a könyv és a könyvtár iránti pozitív attitűd. Váljon számukra mindennapi szükségletté, igénnyé az olvasás örömet, feloldódást hozó gyönyörűsége. Érezzék a személyre szóló törődést és a segítõ szándékú beavatkozást olvasmányaik helyes kiválasztásakor.

a) A lassabban haladó (gyengébb képességű) tanuló irányítása

A gyengébb képességű tanulók közvetlen pedagógiai irányítást igényelnek; fontos, hogy megfelelőképpen befolyásoljuk õket. Elemi követelmény, hogy olyan dokumentumokat adjunk a kezükbe, amelyek biztosan lekötik érdeklõdésüket és aktivizáló erõvel hatnak. Érdekes, fejtörõ, játékos feladatokat adjunk nekik, melyeket kevés tanári segítséggel meg tudnak oldani. Végeztessünk velük rendszeresen olvasási gyakorlatokat, készítsenek rajzokat szabadon választott témák (könyvek) illusztrációinak felhasználásával. A különbözõ könyvtári eszköztárra épülõ tevékenységek, feladatok adásakor mindig a gyakorlásra és a munkáltatásra legyen a hangsúly. A lassabban haladó tanulók munkavégzését célszerű a pedagógusnak lépésenkénti utasításokkal és elemenkénti rávezetõ kérdésekkel irányítani. Lehetőleg mindig demonstráljuk a feladatmegoldás műveleti sorrendjét. Ismertessük a tanulókkal a könyvtárban elvárható és kívánatos viselkedési szabályokat, hívjuk fel a figyelmet a normasértõ magatartásra. Tudatosítani kell a tanulóknál, hogy minden könyvtárban rend-rendezettség van, ezt az ún. raktári rendet mindenkinél kötelező betartani.

b) A gyorsabban haladó (jobb képességű) tanulók irányítása

A jobb képességű tanulóktól várjuk el, hogy a tanórán megszerzett ismereteiket rendszeresen egészítsék ki médiatári információkkal. Olyan feladatokat adjunk nekik, melyek megoldása a könyvtár teljes tájékoztató apparátusának használatát igényli (lexikonok, gyűjteményes munkák, katalógusok, bibliográfiák). A kapott feladatokat lehetőleg mindig önállóan dolgozzák fel. Neveljük õket arra, hogy könyvolvasmányaikról készítsenek olvasónaplót, könyvismertetést, jegyzetet. Gyakoroltassuk velük a különbözõ dokumentumokban való önálló tájékozódást, adatok leolvasását, összehasonlítását, elemzését. Önállóan gyűjtsenek irodalmat egy-egy szaktárgyi témához, készítsenek tanulmányt, beszámolót és tartsanak kiselőadást. Gyakoroltassuk velük a könyv és a sajtó olvasását lexikonhasználattal kombinálva. Konkrét példák alapján figyeltessük meg velük a periodikák (napi- és hetilapok, folyóiratok) információs tartalmát (értékét). Neveljük a jobb képességű tanulókat publicisztikai szövegek rendszeres olvasására.

A könyvtárpedagógiai műveltséganyag (követelményrendszer) tervezése

A követelményrendszert úgy kell összeállítani, hogy tartalmazza azokat az alapvető ismereteket, gyakorlati tevékenységeket és kialakítandó képességeket, amelyeket az adott iskolában tanítani kell. Ki kell jelölni az elvárható minimális teljesítményt és a kívánatos fejlesztési követelményeket, amelyek egyúttal az egyes iskolaszakaszok végén az ellenőrzési és értékelési pontokat jelentik. A könyvtárhasználati követelményeket úgy kell meghatározni, hogy azok teljesítése szinkronban legyen az adott intézmény lehetőségeivel, és megvalósíthatóak legyenek. Az alapproblémát az adott iskolaszakasz, a NAT könyvtárhasználati követelményrendszerének és a helyi tanterv elvárásainak egymáshoz illesztése, integrálása jelenti. A jó színvonalú tervezés a NAT alapos ismerete nélkül elképzelhetetlen.

Kiindulási helyzet:

- általános követelmények, elvárások megfogalmazása (a NAT könyvtárhasználati követelményrendszerének 1-6. pontjában foglaltak adaptálása);
- célok, feladatok megfogalmazása az iskola profilja és kondíciója alapján (honnan hova akarunk eljutni?).

A fejlesztési út konkrét követelményeinek megfogalmazása:

- a NAT alapján konkrétan le kell írni az elsajátítandó műveltségterületeket;
- meg kell fogalmazni a kialakítandó jártasságokat, készségeket, képességeket;
- tisztázni kell, hogy a követelmények minimumát, maximumát, vagy a köztes állapotot kívánjuk-e megfogalmazni (a minimumszint elérése nem képezheti alku tárgyát!);
- a követelményeket évfolyamokon belül osztályokra is differenciálhatjuk.

A könyvtárpedagógiai program tervezetét az adott iskolatípusnak megfelelően a teljes képzési ciklusra kell elkészíteni. A képzési cikluson belül célszerű megtervezni az átmeneteket is (az iskolaváltás határait: 4., 6., 8., 10. osztály vége). Minden iskolaszakaszban más, vagy legalább eltérő a könyvtárhasználati tematikája.

A követelmények tartalma:

- az iskolában tanítandó tananyag a NAT és a helyi igények alapján;
- fejlesztési követelmények, elvárások (kompetenciák, képességek);
- kötelező (minimális) teljesítmény;
- kiegészítő követelmények (helyi) megfogalmazása (pl. iskola- és helytörténet stb.);
- ellenőrzés, mérés, értékelés. Az alapfok 4., 6. illetve az alsó középfok 8. és 10. évfolyamainak végére elvárható szintekben kell meghatározni az elsajátítandó jártasságokat, képességeket és önművelési tanulási technikákat.

A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek tantárgyi integrációja

Az önálló ismeretszerzésre és könyvtárhasználatra való nevelés az általános képzés valamennyi műveltségterületére kiterjed, tehát tantárgyközi feladat. Minden pedagógus kötelessége, hogy szaktárgya műveltséganyagába beépítse az információszerzés különböző csatornáit. A tantárgyi integrációnak a helyi tantervben is nyoma kell legyen.

A tantárgyi integráció tartalma:

- a tanórán megszerzett tudás (ismeretanyag) bővítése médiatári eszköztárra építve;
- a tanulók ismerjék meg és rendszeresen használják (a tanórán és a könyvtárban) az adott műveltségterület (szaktárgy) nélkülözhetetlen alapidokumentumait (lexikonok, enciklopédiák, kézikönyvek, gyűjtemények, szótárak stb.);
- gyakorolják a teljes könyvtári eszköztárra épített (kézikönyvek, katalógusok, bibliográfiák, számítógép) önálló ismeretszerzést;
- készítsenek (megadott témához) kiselőadást, tanulmányt, könyvismertetést;
- gyakorolják a könyvtári bázisra épített irodalomkutatást és anyaggyűjtést, bibliográfia-összeállítást.

Legyenek képesek a többcsatornás ismeretszerzésre, az információk kezelésére és azok alkotó módon történő felhasználására az adott szaktárgy műveltséganyagánál.

Időtervek, órakeretek rögzítése

A NAT biztosítja a könyvtárhasználati követelmények elsajátításához szükséges időkereteket. A rendelkezésre álló időt úgy kell differenciálni (évfolyamokra, osztályokra, csoportokra), hogy a megfogalmazott elvárások teljesíthetők legyenek. Kívánatos a könyvtári foglalkozásokat órarendbe építeni, és minimum negyedévre előre ütemezni. Az időkeretek ütemezése – kellő szaktanári egyeztetéssel – a könyvtáros feladata. A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek tanításának megosztása hozzávetőlegesen: kb. 40% könyvtáros-tanári feladat (pl. könyvtárbemutató, raktári rend, katalógusok, könyvtári tájékoztató eszközök stb.); kb. 60% szaktanári feladat (pl. a saját műveltségterület alapvető dokumentumai és tájékoztató eszközei).

Órakeretek: anyanyelv- és irodalomórák, osztályfőnöki órák, szakórák, szakkörök, tehetséggondozó foglalkozások.

A könyvtári ismeretszerzés folyamatában felhasznált taneszközök

Úgy mint:

- az iskolai könyvtár (médiatár) teljes eszköztára, szolgáltatásai, tájékoztató apparátusa;
- könyvtári eligazító, információs táblák, demonstrációs eszközök;
- audiovizuális, módszertani anyag, számítógépes adatbázis;
- a helyi könyvtárpedagógiai adaptációhoz felhasznált metodikai segédanyagok (tanmenetek, tematikák, tanulási, önművelési segédletek);
- Nemzeti Alaptanterv (elfogadott, kihirdetett).

A NAT könyvtárhasználati követelményrendszerének az a célja, hogy a felnövekvő nemzedék megtanulja kezelni és alkotó módon felhasználni a különböző érzékelési csatornákon hozzájuk eljutó információkat (képesek legyenek eligazodni közöttük, szelektálni, illetve befogadni azokat). Ki kell alakítani azokat az alapvető kompetenciákat, melyek alkalmassá teszik a tanulókat a különböző tanulási-önművelési technikák elsajátítására (könyv, sajtó, elektronikus média).

IRODALOM

1. *Nemzeti Alaptanterv (tervezet)*. MKM, Budapest, 1994. december.
2. *Zsolnai József: Az érték közvetítő és képességfejlesztő pedagógia*. ÉKP Központ, Budapest, 269 p.
3. *Fejlesztési követelmények Iskolakultúra*, 1994. 1-2. sz., 2-107.p.
4. *Pócz Gábor: A NAT és a gyakorlat. A Nemzeti Alaptanterv implementációja*. Új Pedagógiai Szemle, 1995. 4.sz., 12-35.p.
5. *Mátrai Zsuzsa: A helyi tantervek szerepe a tömegoktatásban*. Új Pedagógiai Szemle. 1994. 7-8.sz., 37-43.p.

HOMOR TIVADAR